

Festival Ex Ponto: pobudnik medkulturnih izmenjav

Barbara Orel

Festival Ex Ponto je nastal leta 1993 z namenom, da v času po slovenski osamosvojitvi ponovno vzpostavi povezave na področju umetnosti in kulture v nekdanjem jugoslovanskem prostoru. Ustanovilo ga je Kulturno društvo B-51, na pobudo Damirja Domitrovića, ki je bil vse do leta 2015, ko je festival prenehal delovati, njegov programski vodja.¹ Ustvarjal ga je v tesnem sodelovanju z Ružo Mlač in Mirjano Borčić. Projekt je bil osnovan v humanitarnih vzgibih: »povezati prebegle iz vojne, umetnike in kulturnike ter jim omogočiti nadaljnje razvijanje in izražanje svoje ustvarjalnosti v Ljubljani in drugod v Sloveniji« (Domitrović, »Kje je meja?« 4). Po letu 1991, ko je odcepitev Slovenije od Jugoslavije sprožila razpad države, se je v Slovenijo zateklo tudi veliko umetnikov, zlasti iz Bosne in Hercegovine. Omogočiti jim ustvarjalnost v izgnanstvu – to je bila prvotna zamisel projekta, iz katere izhaja tudi njegovo ime. *Ex Ponto* je naslov pesmi v prozi Iva Andrića, ki se sklicuje na *Pontska pisma* rimskega pesnika Ovida, v katerih ta opisuje svoje pregnanstvo v Pontu na obali Črnega morja.² Ljubljanski Ex Ponto je bil v izhodišču zasnovan kot družbeno gibanje, z leti pa se je razvil v mednarodni festival uprizoritvenih umetnosti, ki se je uspešno pozicioniral tudi v vzhodnoevropskih državah. Namen tega prispevka je proučiti razvoj festivala in opredeliti njegov pomen v družbi in gledališki kulturi.

Festival kot družbeno gibanje (1993–1998)

Ex Ponto je imel svoj sedež v kulturnem ljubljanskem klubu in prizorišču alternativne scene B-51, znanem kot »bunker«. V prostorih preurejenega vojaškega zaklonišča na Gerbičevi 51 so se konec osemdesetih in v devetdesetih letih prejšnjega stoletja zbirali študentje in umetniki liberalnih pogledov, ki so želje po ustvarjanju in druženju – to dvojje so neločljivo povezovali – uresničevali v okviru Kulturnega društva B-51. V okviru projekta Ex Ponto so poskušali vzpostaviti platformo za kontinuirane izmenjave med umetniki iz nekdanjih jugoslovanskih republik.

1 Damir Domitrović (1963–2016) je do leta 2011 nosil tudi priimek Kos. V tem prispevku bo imenovan z rojstnim priimkom Domitrović.

2 Pri iskanju imena festivala so organizatorji izbirali med osebnostmi, zaznamovanimi s pregnanstvom, izločenostjo, drugostjo in begunstvom. Po pričevanju Damirja Domitrovića (»Kje je meja?« 4) so izbirali med pesnikom Ovidom, ki je bil pregan iz Rima, Josefom K. iz Kafkovega *Procesa* in naslovom dela bosanskega pisatelja in Nobelovega nagrajenca Iva Andrića *Ex Ponto*. Odločili so se za Ex Ponto. Sicer je bil to predlog pisatelja Josipa Ostija (rojenega v Sarajevu), ki od konca osemdesetih let živi in ustvarja v Sloveniji.

Program prvega Ex Ponta je bil nadvse privlačna mešanica dogodkov, utemeljena v prepletu etabrirane in popularne (urbane) kulture ter zastavljena kot zagovor drugosti, drugačnosti in marginaliziranega položaja beguncev in prebežnikov, ki so se v Slovenijo zatekli zaradi vojnega razdejavanja v svoji domovini. O tem zgovorno pričajo naslednji podatki. Festival je odprla razstava otroških slik z naslovom *Slikam na tujem*, sklenil pa se je s koncertom popularnih slovenskih in bosanskih glasbenikov, na katerem so nastopili skupina Šukar, Vlado Kreslin, pevec skupine Plavi orkestar Saša Lošić - Loša in igravec Branko Đurić - Đuro. V štirih dneh so se na različnih prizoriščih alternativne in etabrirane kulture v Ljubljani zvrstili dogodki z različnih področij ustvarjalnosti, povezanih s problematiko vojne, program pa je poskušal nagovoriti vse generacije obiskovalcev. Diego Andrés Gómez je v klubu B-51 razstavil fotografije na temo razseljenosti, kvartet Enzo Fabiani in sarajevski komorni orkester so priredili skupni koncert na ljubljanskem Magistratu, KUD Franceta Prešerna je gostil literarni večer književnikov iz Slovenije in Bosne in Hercegovine, ki ga je moderiral Josip Osti. Tam je potekala tudi okrogla miza z naslovom Novinarstvo v vojni in o vojni, na kateri so razpravljali takratni glavni in odgovorni urednik Dela Tit Doberšek, predsednik Društva novinarjev Slovenije in glavni urednik časopisa Republika Marjan Sedmak, odgovorni urednik Oslobođenja, osrednjega časopisa v Bosni in Hercegovini, Midhat Plivčić, pogovor pa je moderiral dolgoletni novinar in urednik Radio televizije Sarajevo ter dopisnik iz obleganega Sarajeva Aleksandar Mlač. Organizatorjem je v Ljubljano uspelo pritegniti pevca legendarne rock skupine Bjelo dugme Željka Bebka, v Cankarjevem domu pa sta šahovsko simultanko izvedla svetovno znana šahovska velemojstra Predrag Nikolić in Bruno Parma. Kulturno-umetniški program je pospremil tudi družabni dogodek – nogometni turnir z glasbenim programom in predstavitevijo bosanske kuhinje. Po tem ključu je bil zasnovan program festivala tudi v naslednjih letih: kot paleta ustvarjalnih oblik z različnih umetniških področij in kot prostor za angažirano javno razpravo o žgočih družbenih in kulturnopolitičnih vprašanjih.

Težko si danes predstavljamo razmere, v katerih je Ex Ponto nastajal v prvih letih: iz čistega entuziazma, brez vnaprej zagotovljenih finančnih sredstev, a s predanostjo in požrtvovalnim delom vseh sodelujočih – umetnikov, ki so prihajali tudi iz vojnih območij in za svoj nastop niso pričakovali plačila (pogosto so jim bili povrnjeni le potni stroški), ter festivalske ekipe, ki jo je programsko usmerjal Damir Domitrović skupaj z Ružo Mlač in Mirjano Borčić, za izvedbo pa je skrbel ekipa zavzetih prostovoljcev. S skupnimi močmi so sodelovali v solidarni gesti podpore vsem prebeglim iz vojne, ki so v Ljubljani in Sloveniji našli novi dom. Poskušali so vzpostaviti prostor za ustvarjalno druženje, v slovenski družbi pa povečati senzibilnost za problematiko begunstva. Z obeh omenjenih vidikov je mogoče razumeti tudi zapis na naslovnici kataloga prvega Ex Ponta: »Ljubljani«.

Ex Ponto je bil v devetdesetih ena redkih kulturnih organizacij v Sloveniji, ki je svoj program utemeljevala prav na povezavah s kulturo in umetnostjo v nekdanji skupni državi. V prvih dveh letih so imeli prednost stiki z bosansko-hercegovsko kulturo, v letu 1995 je bil program v celoti posvečen romski kulturi, v letu 1996 predstavitvi fenomena istrske medkulturnosti, v sezoni 1997/98³ pa se je ponovno osredotočil na izmenjave z bosansko-hercegovskim kulturnim prostorom. Marca 1998 je bil program Ex Ponta izveden v Ljubljani in Sarajevu in je tako dejansko spletel povezavo med slovensko in bosansko-hercegovsko prestolnico. Ali kot je v Dnevniku zapisala Petra Pogorevc: »Most je že vzpostavljen« (19). V Ljubljani so se predstavili umetniki iz Bosne in Hercegovine (med njimi gledališka skupina SARTR – sarajevski ratni teatar⁴ s predstavo *Odkamen*, nastalo po predlogi enega največjih bosansko-hercegovskih pesnikov Maka Dizdara; Admir Glamočak kot režiser Ionescove *Plešaste pevke* in igravec v monodrami Benna Bernarda *Ženska*; koncerte so izvedli legendarni sarajevski bend Sikter – v KUD, v K4 pa Zabranjeno pušenje, Protest in Pridigarji). V Sarajevu so nastopili slovenski umetniki (med njimi Slovensko mladinsko gledališče z uprizoritvijo *Veselja dom* Emila Filipčiča in v režiji Nicka Upperja/Nika Goršiča; uprizorjena je bila gastronomska instalacija *Banket* Emila Hrvatina/Janeza Janše v izvedbi Primorskega dramskega gledališča in koprodukciji Društva B-51; performans Brede Kralj *S prstom mi pokaži*; v okviru video produkcije sta bila prikazana *Postaja 25* Eme Kugler ter *Staro in novo* Nevena Korde in Zemire Alajbegović; na skupnem recitalu so nastopili Rade Šerbedžija, Jure Ivanušič in Danilo Šerbedžija; slovensko gostovanje v Sarajevu pa se je sklenilo s koncertom Miladojke Youneed, Rhythm Thieves in Down). Slovenski del Ex Ponta, ki je potekal v Sarajevu, je bil vključen v program festivala Sarajevska zima, ki je bil tisto leto izveden že 14. leto zapored in si je v Bosni in Hercegovini izoblikoval identiteto odprte komunikacije z različnimi kulturami in civilizacijami. Kot je poročala Petra Pogorevc, je bilo »zanimanje medijev za Ex Ponto v Sarajevu neprimerno večje kakor v Ljubljani« (»Trden most« 21).

V sedmih letih svojega delovanja je Ex Ponto izpolnil nalogo in poslanstvo, ki si ga je zadal ob ustanovitvi. Potem ko je bil most z nekdanjim skupnim jugoslovanskim prostorom na festivalu in v slovenski družbi že vzpostavljen, je nastopil čas za programsko preoblikovanje festivala: usmeritev v uprizoritvene umetnosti.

3 Leta 1997 festival edinkrat v celotnem obdobju svojega delovanja ni bil izveden. V tistem času so organizatorji poskušali najti nov termin za izvedbo programa. Do leta 1996 je Ex Ponto potekal jeseni, za tem je bil izveden marca leta 1998. Organizatorji so se zavedali pomembnosti kontinuitete, zato so neprekinjenost v izvedbi prikazali z letnico sezone 1997/98. Naslednje leto je festival potekal v maju, v vseh naslednjih letih pa na prehodu iz septembra v oktober.

4 Skupina SARTR je na festivalu gostovala tudi leta 1999 in 2004. Kot koproducent je skupaj s Kulturnim društvom B-51 sodelovala tudi pri uprizoritvi *Hrepenenje in smrt Sylvie Plath* v režiji Jerneja Lorencija, ki so jo gledalci leta 2003 izbrali za najboljšo predstavo na Ex Pontu.

Mednarodni festival uprizoritvenih umetnosti (1999–2015)

Že v letu 1998 je bilo v programu Ex Ponta opaziti porast dogodkov s področja uprizoritvenih umetnosti. Natančneje, s področja sodobnih scenskih umetnosti, ki se razpirajo v množstvu raznovrstnih oblik uprizorjanja na stičiščih različnih umetnosti in medijev. V devetdesetih letih, ko so umetniki in raziskovalci zanje iskali ustrezna terminološka poimenovanja, je bilo eno od njih tudi multimedialnost.⁵ Kot je razvidno iz katalogov festivala, je Ex Ponto prav v letu 1998 dobil oznako »mednarodni multimedijijski festival« (takrat je bil povsem utemeljeno tudi prvič uvrščen v *Slovenski gledališki letopis* – publikacijo, ki evidentira gledališko produkcijo v Sloveniji v posamezni sezoni), čez dobro desetletje pa se je začel predstavljati kot »mednarodni festival uprizoritvenih umetnosti«.⁶

Iz programov festivala v obdobju 1999–2015 je dobro razvidno zorenje Ex Ponta kot festivala sodobnih uprizoritvenih umetnosti, prav tako njegova težnja po preusmeritvi in širitvi programa v vzhodno Evropo, pa tudi na zahod. V Slovenijo je pripeljal mednarodno uveljavljene vzhodnoevropske avtorje, ki so bili nagrajevani na priznanih festivalih v svetu in so bili tudi pri občinstvu najbolj zaželeni. Tako se je slovenska publika prvič srečala z najbolj prodornimi režiserji evropskega gledališča, kot so madžarski režiser Árpád Schilling (leta 2003 je gostoval s predstavo *W – Delavski cirkus*, leta 2007 s *ČRNODEŽELO*), nemški režiser Nicolas Stemann (leta 2003 smo si ogledali njegovega *Hamleta*),⁷ ukrajinski režiser Andrij Žoldak (*En dan v življenju Ivana Denisoviča* in *Hamlet. Sanje*, obe sta bili v Ljubljani leta 2004), romunsko-madžarski režiser Gábor Tompa (*Dolgi petek*, 2008). V naslednjih letih so bili v Sloveniji prvič predstavljeni tudi Silviu Purcărete (Romunija), Kama Ginkas (Rusija), Bela Pinter in Viktor Bodo (Madžarska), Attila Pessyani (Iran), Sahika Tekand (Turčija), Rodrigo García (argentinsko španskega porekla), Martin Kočovski (Makedonija) in uprizoritve številnih drugih režiserjev iz vzhodnoevropskih držav. Strokovna publika jih je pričakala z radovednostjo in z odobravanji pospremila programsko gesto, še posebej v začetku prvega desetletja 21. stoletja, ko je v siceršnji festivalski ponudbi prozahodno usmerjenega slovenskega prostora pomenila novost.

V tistem času je ponudba Ex Ponta vključevala tudi skupine z zahoda, med njimi Needcompany (Belgija), The Tiger Lillies (Velika Britanija) idr., s katerimi se je program

5 Več o tej problematiki v članku »Performans in scenske umetnosti: razvoj pojmov v slovenski terminologiji« (Orel 30–38).

6 V prvih letih je bil Ex Ponto imenovan zgolj z oznako »festival«, od leta 1996 kot »mednarodni festival« in od leta 1998 do 2001 kot »mednarodni multimedijijski festival«. Zatem se je označeval kot »mednarodni festival«, in sicer do leta 2009, ko je privzel oznako »mednarodni festival uprizoritvenih umetnosti« in jo nosil v vseh naslednjih letih.

7 V presoji gledališke sezone 2003/2004 je Gregor Butala v *Slovenskem gledališkem letopisu* med predstavami, ki so slovensko publiko seznanile z mednarodnimi odorskimi smernicami, izpostavil prav gostovanja na Ex Pontu: uprizoritve v režiji Schillinga, Stemanna in Jerneja Lorencija (*Hrepenenje in smrt Sylvie Plath*), poleg teh pa program Cankarjevega doma in gostovanje Petra Brookaa na festivalu Exodos s predstavo *Smrt Krišne* (14–15).

suvereno razširil in dopolnil siceršnjo mednarodno gledališko ponudbo. Ex Ponto se je uspešno pozicioniral med festivale: sodobnih odrskih umetnosti Exodos, Mlade leve, ki so utrjevali pot mladim, še neuveljavljenim avtorjem in skupinam s področja gledališča in plesa, Mesto žensk kot festival ženske ustvarjalnosti, v katerem so vse večji delež zavzemale sodobne scenske umetnosti, mednarodni festival pouličnega gledališča Ana Desetnica. Ob pregledu gledališke sezone 2002/2003 v *Slovenskem gledališkem letopisu* je pomen Ex Ponta opredeljen kot svetla točka v sicer siromašni ponudbi tujih gostovanj na slovenskih odrih. Primož Jesenko je takrat zapisal: »eminentne gledališke skupine nas obhodijo v loku; sežejo od beograjskega Bitefa do Zagreba (kjer ustanovijo celo kak nov gledališki festival evropske usmerjenosti) – medtem pa slovenska država zanje nima denarja. Spomin na Bitef po Bitefu v začetku osemdesetih v Cankarjevem domu je le še nostalgичen; nekaj sorodnosti je zaslediti v konceptu festivala Ex Ponto Društva B-51, kot ga je predstavila njegova enajsta izdaja, ki je nakazala identitetno preusmeritev z nekdanjega jugoslovanskega prostora na širšo (tudi zahodno) sfero.« (Jesenko 12) Ex Ponto je postavil v primerjavo z mednarodnimi festivali v regiji, kot sta Bitef (Beograd) in Festival svjetskog kazališta (Zagreb); dodali bi lahko tudi MESS (Sarajevo), s katerim je Ex Ponto pogosto sodeloval.

Pot v medkulturne izmenjave z vzhodom si je začel dodatno utirati kot (ko)producent uprizoritev. V letu 2000 sta bili na festivalu prvič predstavljeni dve Ex Pontovi koprodukciji. V sodelovanju s festivalom MESS in Primorskim poletnim festivalom je nastal *Filoktet* Heinerja Müllerja (premiero je doživel v Sarajevu). V uprizoritvi, ki je v režiji Eduarda Milerja in dramaturgiji Žanine Mirčevske izpostavila vojne manipulacije, je bila aluzija na vojno v nekdanji Jugoslaviji nespregledljiva. V sodelovanju s Črnogorskim narodnim gledališčem (Crnogorsko narodno pozorište) iz Podgorice pa je bila uprizorjena *Hiša lutk – Tobelija* sodobnega črnogorskega dramatika in pesnika Ljubomirja Đurkovića. Dramo o tobelijah – ženskah v patriarhalni (balkanski) družbi, ki so prisiljene v družini prevzeti vlogo moškega, je zrežiral Niko Goršič pod psevdonimom Nick Upper; premiero je doživela v Cankarjevem domu v Ljubljani (13. 10. 1999).⁸

Število koprodukcij je na Ex Pontu iz leta v leto naraščalo. Leta 2002 je bil celotni program festivala sestavljen iz Ex Pontovih koprodukcij z drugimi gledališči oziroma producenti; večina je bila v Ljubljani tudi premierno uprizorjenih. Tisto leto je Ex Ponto poskrbel tudi za veliko vrnitev Tomaža Pandurja na slovenske odre. Po večletni odsotnosti (Pandur je nazadnje v Sloveniji režiral leta 1996, in sicer *Babylon* Iva Svetine na odru Drame SNG Maribor) si je bilo v Ljubljani na Ljubljanskem gradu septembra 2002 mogoče ogledati *Hazarski slovar* (po motivih romana Milorada Pavića *Hazarski besednjak*); nastal je v produkciji Pandur.Theaters in koprodukciji Festivala Ljubljana, festivala Ex

8 O pomenu Goršičevih režij v Črni gori glej razpravo Janka Ljumovića v tej knjigi.

Ponto in kulturnega društva B-51.⁹ Dogodek je bil deležen izjemnega medijskega odziva, med strokovno publiko pa predstava ni bila deležna preveč naklonjenih kritik.

Ex Ponto je vse večjo pozornost namenjal slovenskim avtorjem. Kot koproducent je sodeloval z Bojanom Jablanovcem (pri uprizoritvi *Olga Grad vs. Juanna Regina*, 2002 in raziskavi *Jeza*, 2003, prvem gledališkem dogodku večletnega in mednarodno uspešnega projekta *Via Negativa*), Ivico Buljanom (*Schneewitchen After Party*, 2002), Jernejem Lorenčijem (*Hrepenenje in smrt Sylvie Plath*, 2003), Matjažem Zupančičem (*Hodnik*, 2004), Ivano Djilas (*Fužinski bluz*, 2005), Janezom Janšo (*Pupiliya, papa Pupilo pa Pupilčki*, 2006), Barbaro Novakovič (*Molière*, 2006) – če naštejemo le najbolj izstopajoče projekte. Leta 2006 so večino programa sestavljale slovenske skupine, predvsem t. i. zunanjainstitucionalna produkcija oziroma produkcija nevladnega sektorja. Kot ugotavlja Ana Perne, je tako prišlo do »svojevrsne afirmacije pomembnega dela domače uprizoritvene ustvarjalnosti« (199). To je bila ena Ex Pontovih smernic tudi v prihodnjih letih, ko je podprl Diega de Breo, Simono Semenič, Renato Vidič, skupino G-Fart idr.

Nove možnosti za razvoj Ex Ponta je prinesla mreža NETA – nova evropska teaterska akcija. Nastala je na pobudo Blagoja Stefanovskega, nekdanjega makedonskega ministra za kulturo (pobuda je bila rojena v Bitoli), in Ex Ponto je bil med njenimi soustanovitelji. NETA je bila formalno ustanovljena leta 2005. Povezala je gledališča in festivale, zlasti iz vzhodne Evrope, njihovo število pa je z leti naraslo na 67 (»NETA« 8). Od novembra 2007 je bil sedež mreže v Ljubljani na festivalu Ex Ponto. Damir Domitrovič je bil generalni sekretar mreže vse do svoje prezgodnje smrti leta 2016. Močna zasidranost Ex Ponta v mreži NETA je znatno povečala možnosti delovanja festivala, zlasti v pogledu koprodukcij (njihovo število na Ex Pontu je z leti naraščalo), to pa je bil tudi eden od razlogov za kritike s strani strokovne publike: ko je Ex Ponto »ob sklepanju koprodukcijskih razmerij sledil vodilu kvantitete (namesto kvalitete), je pričel izgubljati glavni interesni fokus in tako pripuščal vase vse več tistega, čemur bi se ob profiliranju moral odpovedati« (Perne 199). Vprašanje pa je, ali so se pričakovanja kritikov ujemala s programskimi načrti Ex Ponta. Vpeljava vzhodnoevropskih avtorjev in skupin v slovenski prostor je bila sprva cenjena (zlasti v prvih letih 21. stoletja, ko je Ex Ponto poskrbel za gostovanja uveljavljenih, mednarodno priznanih avtorjev in skupin). Ob srečanjih z manj znanimi, še neuveljavljenimi avtorji z vzhoda, ki jih je bilo mogoče pripeljati s koprodukcijskimi povezavami v okviru mreže NETA, pa strokovna publika ni bila preveč navdušena. Zgodil se je svojevrsten paradoks: ob širjenju mednarodnih dejavnosti v okviru mreže NETA je Ex Ponto v slovenskem prostoru začel izgubljati na veljavi. Leta 2014 je Damir Domitrovič svojo izkušnjo tega preobrata opisal takole:

9 Po *Hazarškem slovarju* (2002) je Pandur v Sloveniji zrežiral še štiri predstave: *Sto minut* (v okviru t. i. zunajinstitucionalne produkcije, 2003, v prostorih Viba filma v Ljubljani), *Tesla electric company* (2006, v ljubljanskih Krizankah), *Ribard III + II* (po motivih Shakespearjevih dram, 2014, v ljubljanski Drami) in Goethejevega *Fausta* (2015, v ljubljanski Drami).

»Čeprav smo prepoznavni, vseskozi usmerjeni v prihodnost, sledimo sodobnim gledališkim vsebinam in nasploh kulturnim smernicam in imamo zlasti zaradi iskanja novih mostov delovanja ter povezovanja umetnikov in kulture odličen in priznan status v tujini, naše matično okolje preslabo opazi, razume pomen in podpira tovrstne mednarodne dejavnosti. [...] Tako tudi festival EX PONTO kljub že priznanemu evropskemu statusu in zastavljenim novim mostovom svoj trenutni položaj ponovno lahko primerja s svojimi začetki, ko se je srečeval s podobnimi osnovnimi eksistenčnimi dilemami, smiselnostjo obstoja in delovanja ter razmišljanji o drugem okolju, ki bi ga bolje sprejelo in podpiralo.« (»Novi mostovi« 4)

Sredstva domačih financerjev so se krčila in zanimanje strokovne publike je upadalo. Kljub temu je Damir Domitrovič vztrajal in nove možnosti prepoznal v pridobivanju mednarodnih sredstev.¹⁰ Ob prijavi dejavnosti mreže NETA na mednarodni razpis evropskih kulturnih programov Ustvarjalna Evropa za obdobje 2014–2020 je bila NETA ena redkih mrež iz jugovzhodne Evrope, ki je bila sprejeta v sofinanciranje (izbor, na katerem je kandidiralo 58 evropskih mrež, je opravila agencija EACEA – Education, Audiovisual and Culture Executive Agency in med njimi podprla 22 mrež). NETA je načrtovala ustanovitev NETA ART televizije z lastnim programom, ustanovitev NETA inštituta, osnovanje NETA mednarodnega umetniškega ansambla, integriranje programa mreže NETA v okvir priznanih festivalov, širitev na druga področja kulture, kot so film, literatura, vizualne umetnosti (»NETA« 8).

Angažirana dejavnost Ex Ponta v okviru mreže NETA se je odrazila tudi v programu samega festivala Ex Ponto. V programu je bila namreč vsako leto prisotna tudi NETA gledališka produkcija. Ta je dajala tudi slovenskim ustvarjalcem nove možnosti za ustvarjanje in omogočala nove priložnosti za njihovo prezentacijo.¹¹ Program NETA je dajal Ex Pontu dodano vrednost in obenem korenito spremenil njegovo identiteto (zlasti v zadnjih nekaj letih njegovega delovanja). Bržkone tovrstna hibridnost identitete ni izšla le iz konceptualnega premisleka, temveč je bila tudi posledica produkcijskih razmer in samih pogojev pridobivanja evropskih sredstev, ki jih narekujejo kulturne politike

10 Ex Ponto se je v letih 2011–2013 sofinanciral s podporo evropskega programa Kultura 2007–2013. Med prijavljenimi 680 festivali je prišel v izbor 30 festivalov, ki so dobili triletno podporo. Vendar sredstev ni bilo mogoče črpati v celoti. Kot je ob 20. izdaji festivala v intervjuju za Delo pojasnil Damir Domitrovič, »naši lokalni in državni organi niso uspeli zagotoviti niti 50 odstotkov sredstev, kar je bil pogoj, da bi vsaj v celoti pridobili ta evropska sredstva. Absurdno je, da imamo v triletni evropski podpori najslabšo finančno situacijo v naši zgodovini.« (Matoz, »Ex Ponto«) Ex Ponto pa ni bil edini festival in gledališka inštitucija, ki se je zaradi odsotnosti ustrezne kulturne politike in politične volje v Sloveniji znašla v takšni situaciji.

11 Mreža NETA od ustanovitve leta 2005 organizira tudi festival NETA, na katerem so se predstavile številne slovenske koprodukcije. Leta 2015 je na tem festivalu nagrado za režijo Đurkovičeve *Tobelije* prejel Nick Upper/Niko Goršič. Leta 2016 je nagrado za igro prejela Mirel Knez, in sicer za monodramo *Irena! ali Ne morem več!*, prav tako v Goršičevi režiji.

v združeni Evropi. Kulturna politika v Sloveniji Ex Pontu pri tem ni bila v podporo. Umetnost ustvarjanja programskih potez v omreženem globaliziranem svetu 21. stoletja je nekaj povsem drugega, kot je bilo vzpostavljanje mostov v postkomunističnem stanju v začetku devetdesetih let 20. stoletja.

Sklep

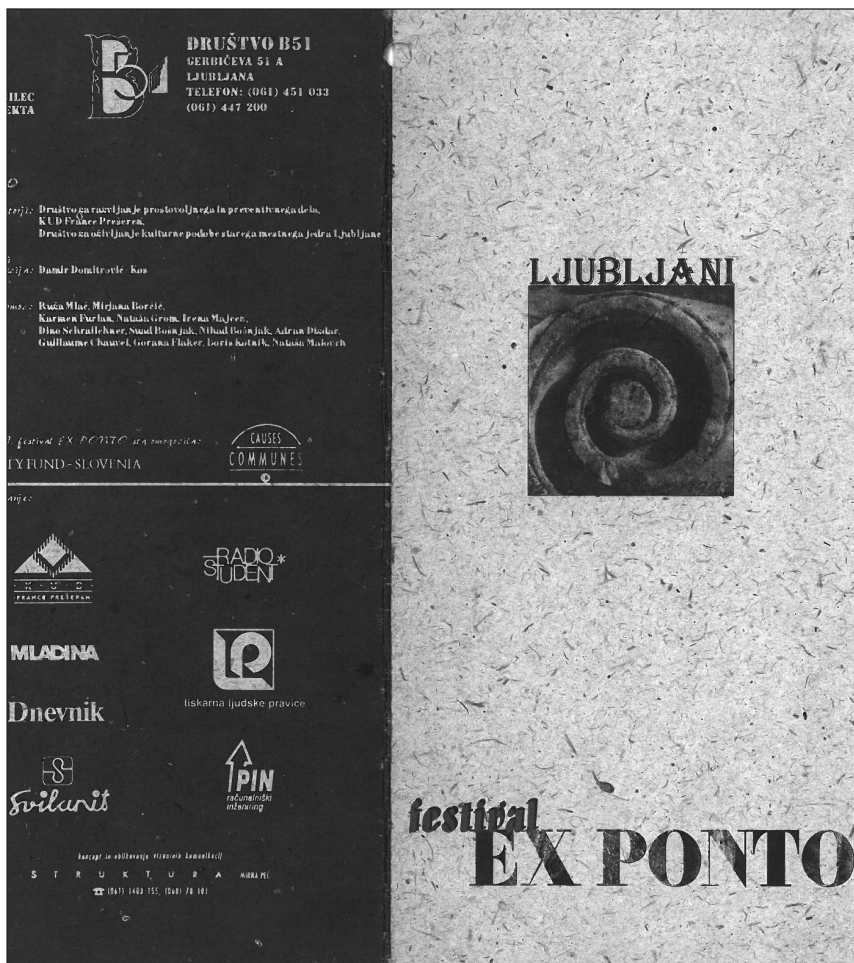
Festival Ex Ponto se je iz družbenega gibanja, ki si je v času pretrganih vezi z jugoslovanskim prostorom v devetdesetih letih prizadeval ohraniti nekdanje povezave, na prehodu v novo stoletje preoblikoval v mednarodni festival uprizoritvenih umetnosti. Potem ko je v obdobju 1993–1998 izpolnil poslanstvo, ki si ga je zadal ob ustanovitvi, je v slovenski prostor vpeljal priznane avtorje in skupine vzhodnoevropskega gledališča in tako pomembno dopolnil festivalsko ponudbo. Ob tem je (kot koproducent uprizoritev) relevantno prispeval tudi k afirmaciji slovenske zunajinstitucionalne gledališke produkcije in njeni prezentaciji v tujini. Med drugimi mednarodnimi festivali, ki so ponujali gledališko produkcijo v Sloveniji, se je uspešno pozicioniral zlasti v prvih letih 21. stoletja. Če je bil Ex Ponto v devetdesetih festival z visoko stopnjo tveganja (zaradi negotovih političnih razmer v času vojne v nekdanji Jugoslaviji je bil program pogosto prepuščen improvizaciji, a vselej realiziran), se je v obdobju 1999–2007 (ki je bilo tudi najbolj perspektivno obdobje njegovega delovanja na področju uprizoritvenih umetnosti) izkazal za prodornega soustvarjalca družbenega prostora, ki zna ustvariti prostor za medkulturne izmenjave in priložnosti za promocijo slovenskega gledališča v tujini. Kot soustanovitelj mreže NETA – nove evropske teatarske akcije, danes največje mreže vzhodnoevropskih gledališč in festivalov, je razširil delovanje Ex Ponta. V času angažiranega delovanja v tej mreži (po letu 2007, ko je bil sedež NETA v Ljubljani, Damir Domitrović pa njen generalni sekretar) se je to odrazilo tudi v programu festivala. Spremenjeni identiteti Ex Ponta, v kateri so vse večji delež začele zavzemati koprodukcije, nastale v okviru mreže NETA, strokovni krogi v Sloveniji niso bili naklonjeni. Gotovo je bil Ex Ponto premalo cenjen: njegova vloga v devetdesetih letih, ko je še v času vojne v Jugoslaviji vzpostavil most z nekdanjim skupnim jugoslovanskim prostorom, ni bila ustrezno ovrednotena, njegovo povezovanje z vzhodnoevropskimi partnerskimi organizacijami v okviru mreže NETA pa ni bilo sprejeto. Kljub temu je z zavzetim družbenim delovanjem v vseh letih svojega obstoja pustil neizbrisne sledi v slovenski družbi in gledališki kulturi.

Literatura

- Butala, Gregor. »Sobivanje različnosti ali zgolj primikanje robov? Pogled na gledališko sezono 2003/04.« *Slovenski gledališki letopis 2003/2004*. Ur. Štefan Vevar. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 2005. 7–15.
- Domitrovič, Damir. »Kje je meja?« *Ex Ponto. 20. mednarodni festival uprizoritvenih umetnosti. 1. 9.–8. 9. 2013*. Katalog festivala. 4.
- _____. »Novi mostovi. Gledanje naprej ali oziranje nazaj?« *Ex Ponto. 21. mednarodni festival uprizoritvenih umetnosti. 14. 9.–21. 9. 2014*. 4.
- Jesenko, Primož. »Na točki prelomljenosti na pol. Doba gledališča kot profesionalizma brez fanatizma. Pogled na gledališko sezono 2002/03.« *Slovenski gledališki letopis 2002/2003*. Ur. Štefan Vevar. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 2004. 7–14.
- Matoz, Zdenko. »Ex Ponto – Umetnost v izgnanstvu.« [Intervju z Damirjem Domitrovičem Kosom] *Delo*, 1. 9. 2013. Splet. 30. 5. 2017. <http://www.delo.si/kultura/oder/ex-ponto-umetnost-v-izgnanstvu.html>
- »NETA. Nova evropska teatarska akcija.« *Ex Ponto. 21. mednarodni festival uprizoritvenih umetnosti. 14. 9.–21. 9. 2014*. 8.
- Orel, Barbara. »Performans in scenske umetnosti: razvoj pojmov v slovenski terminologiji.« *Dialogi* 50.1–2 (2014): 30–38.
- Pogorevc, Petra. »Most je že vzpostavljen.« *Dnevnik* 48.75 (18. 3. 1998): 19.
- _____. »Trden most ko kamen kost.« *Dnevnik* 48.82 (24. 3. 1998): 20–21.
- Perne, Ana. »Družbenokritični angažma ali (zgolj) demonstrativno mreženje? Primer Ex Ponto.« *Amfiteater* 1.1 (2008): 194–206.
- Slovenski gledališki letopis*. Ur. Štefan Vevar. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 2000–2015.
- »The NETA International Festival Bucharest, 28. 8.–4. 9. 2015 (Romania).« Splet. 30. 5. 2017. <http://eepap.culture.pl/event/neta-international-festival-bucharest-2808-04092015-romania>

Zahvala

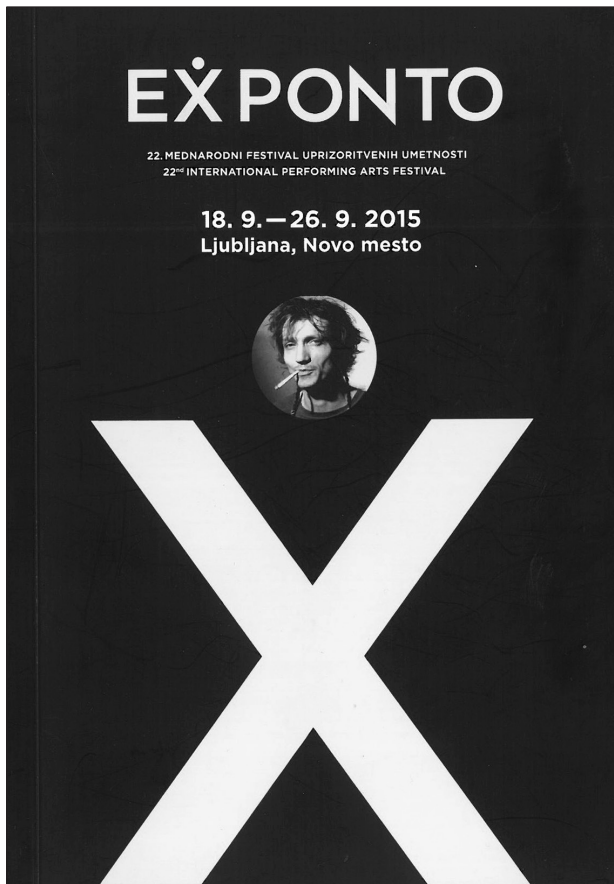
Za vso pomoč pri naboru gradiv ob pripravi te študije se zahvaljujem Ruži Mlač, programski soustvarjalki festivala Ex Ponto, ki je z dragocenimi pričevanju osvetlila nastanek festivala in njegovo delovanje, zlasti v devetdesetih letih prejšnjega stoletja.



Naslovnica kataloga prve izdaje festivala Ex Ponto. Ljubljana, 12. 10.–15. 10. 1993.
Vir: zasebni arhiv Ruže Mlač.



SARTR – Sarajevski ratni teatar: *Odkamen*. Režija: Dubravka Zrnčić-Kulenović.
Premiera: leta 1996. Foto: Fočo Suad. Vir: SARTR. Gostovanje predstave na festivalu Ex Ponto leta 1998.



Naslovnica kataloga zadnje izdaje festivala Ex Ponto. Ljubljana, 18. 9.–26. 9. 2015.